

GYAKORLÓISKOLA

Felelős szerkesztő: DÉKÁNY MIHÁLY. E rovatot vezeti: URHEGYI ALAJOS.

Alkotmánytan.

A katonai kötelezettség.

Tanítandó az osztatlán elemi népiskola V. és VI. osztályában, Farkas Sándornak «Polgári jogok és kötelességek» c. kézikönyve, III. rész, 3. §. 1. pontja nyomán. Megjegyzendő körülmény, hogy habár a VI. osztályosok a megelőző évben tanultak e tárgyból, rájuk nézve is, de különösen az V. osztályosokra nézve új a tárgy, mert ez iskolai évnek e tárgyból ez az első órája. Ezekhez képest a tanítás szempontjai és teendői így állapíttatnak meg.

Elméleti alapvetés.

Lehetne a tárgynak ezt a III. részét a községi illetőséggel vagy az iskolai kötelezettséggel is kezdeni, s a kézikönyv sora így is kivánná, de nyilvánvaló, hogy ezeknél a mai hadi állapotban sokkal célszerűbb, érdekkeltőbb a katonai kötelezettség, amint ezt én személyesen végrehajtottam és tapasztaltam.

A továbbiakban, — azonnal látszik — hogy a tanítónak e kezdetnél kettős feladata van. Egyik annak elhárítása, hogy a tárgy ne ajtóstúl rohanjon be az iskolába, hanem a gyermek lelke tartalmából azt ragadja meg a tanítás, t. i. a kezdetén, ami a polgári jogok és kötelességek gondolatkörébe vezet, s amiből kitűzhető a cél, t. i. egy fontos s jelenben épen aktuális állampolgári kötelesség tárgyalása, még pedig oly módon, hogy az átmenetnél zökkenés ne legyen észrevehető, viszont figyelni kell arra, hogy miközben a tanításban okvetlenül helyet foglalnak a mai állapot egyes dicső jelenetei is, ha csak megfelelő célzással is, az egészből ennek dacára se lehessen egy társaságnak a háborút tárgyaló bár ötletes, de összefüggéstelen beszélgetése, hanem a végén meg-

tanultak legyenek összefoglalhatók, és megtanulandók, megállapíthatók.

A másik munka arra vonatkozik, hogy miközben ez anyagot megtanítjuk, a tanításnak itten igen lényeges mellékes termékei: az állampolgári nevelés, a megfelelő cselekedetre való érzület, készség megteremtése, a tanulókkal való együttes okoskodás, erkölcsi hatás, a didaktikai és pedagógiai hatások eredményei a végén egy kellemes közérzetben érvényesüljenek, és sablon semmi se legyen.

A tervezet vázlatja.

I. *Előkészítés.* (Kettős célkitűzés.) A) A gyermekek társasjátékai iránt érdeklődöm. Jó kiindulásnak látszik, és mindig aktuális. Röviden pl. a *Künn a bárány, benn a farkas* c. játéknak elemzése. Megállapítása annak, hogy az ezt játszó csoport tagjai nem játszanák ezt, ha mindig ugyanaz a fiú volna a farkas, és ugyanaz a bárány. Talán azok sem bírnák ki, de a többi megállandóan semmit sem csinálna, hogy kérdés: Meg volnátok így a játékkal elégedve. Bizonyos a zúgó nem-nek felelete. Következik gyorsan annak elmondása, hogy jó rend szerint, szabály szerint mily sorban kell ezt a játékot játszani. Tehát a játéknak *szabálya* van, s e szabály szerint mindenkinek, aki azt játssza, *jus*-sa vagy *joga* és *kötelességei* vannak. Még ilyen kis társaságban is! Annál inkább szabályokra van szükség a nagy társaságokban. (Okos, művelt ember megtanulja és megtartja azokat a szabályokat is, vagy jó érzéssel megtalálja, amelyek szerint uri emberek érintkezni, barátkozni szoktak.)

Hazánkban a legnagyobb társaság az *egész nemzet*, a *magyar nemzet*, másként Magyarország összes polgárai, a magyar állampolgárok; mi is, kik itt vagyunk, mindnyájan. Az összes állampolgároknak szabályok parancsolnak, de az összes állampolgárok közt érvényes szabályokat *törvényeknek* nevezzük. Lehet-e jó állampolgár, aki ezekből a törvényekből semmit sem tud? Tudhatja az a jogait, élhet azokkal; s teljesítheti-e kötelességét? Ezért tanulja az V. és VI. osztály a *polgári jogokat és kötelességeket*, s ezzel felmutatom a kézikönyvet.

B) Az állampolgárnak sok joga, s épen annyi kötelessége van, mert jól rendezett államban annyi a kötelesség, amennyi a

jog, és viszont. Ilyen kötelessége az állampolgárnak, pl. az iskolai kötelezettség. Rövid ismertetés, hogy miért van ez és miben áll. Ilyen továbbá a *katonai kötelezettség*, s ez órán a *katonai kötelezettségről* fogunk tanulni.

II. *Az új anyag egységeiben.* a) A mai háboru megfelelő elemzésével annak feltüntetése, hogy vagy sérelmet akar megtorolni a nemzet, vagy az ellenség támadja meg hazánkat. Tehát fegyveres erőre van szükség, s annak mindig készen kell állania. Ezért kell katonaság, s mivel a katonaság a haza védelmezője, minden állampolgárnak szent kötelessége a katonáskodás.

b) Közös hadsereg, közös tengerészet, honvédség és népfelkelés.

c) Jelentkezés a katonáskodásra; sorozás; *hadmentességi* adó.

d) Sorozásra menni minden állampolgárnak — annak idejében — kötelessége. Őseink sem bujtak a katonáskodás elől. A régi magyar vitézség.

III. *Összefoglalás, rögzítés:* végül a *katonai, a háborus* hangulatban kiegyenlítés a május 18-án tartani szokott *békenappal*.

Tanítás.

I. *Előkészítés.* (Kettős célkitűzés.) T. Miféle játékot szoktál játszani N.? Gy. Kockákból építetek. T. Nyáron is ezt szereted legjobban, mikor a szomszéd réten gyermekcsoportok játszanak? Tehát melyik kedvesebb, egyedül, magadban játszani-e, vagy egy gyermektársasággal. (Eddig tisztázódott a társasjáték elsőbbsége.) T. Játszta-e, te már társaiddal a «künn a bárány, benn a farkas» c. játékot? Voltál-e a játékban farkas, vagy bárány? S ha mindig csak a körben levő gyermekek közt álltál volna, sem bárány, sem farkas nem lettél volna, szívesen játszottad volna-e ezt a játékot? Türted volna-e, hogy egy, talán nagyhangú, erőszakosabb fiú azt követelje, hogy mindig vagy bárány vagy farkas legyen, s a többire csak úgy elvétve kerüljön ebben a sor? Mert mi a szabálya ennek a játéknak, mondd el?! T. Igazad van, s ha az ember társasjátékot játszik, a játék szabályait meg kell tartani. Látom, hogy néha itt, a közelben rugólabdával is játsztok, s ott akkor köztetek

biró is van. Mire való az a *biró*? Gy. . . . T. Tehát még ilyen kis társaságban is meg kell tartani a szabályt, s van, aki felügyel arra, hogy mindenki élhessen azzal, amihez joga van, s tegye azt, ami kötelessége. A szabályok megtartására még nagyobb szükség van a nagyobb társaságokban. Sőt a barátságos, családi érintkezésekben is, melyeknek írott szabályai nincsenek, pl. ha egy uri ember bemegy egy család körébe, idegennel először találkozik, ismerkedik stb. az ember jó érzéssel megtalálja, hogy mit cselekedjék, s csak az művelt uri ember, aki e társaságokban uri módon tud fellépni.

T. Hazánkban a legnagyobb társaság a *nemzet*, a dicső magyar nemzet. Büszkék legyetek, s éleetekkel, munkátokkal szolgáljatok rá, hogy e nemzetnek tagjai lehettek. Akik a magyar nemzetnek tagjai, azok a magyar államnak *állampolgárai*. Mi, kik itt vagyunk, én is, ti is, *magyar állampolgárok* vagyunk. Az állampolgároknak is e nagy társaságban szabályok parancsolnak, de az állam szabályait *törvényeknek* nevezzük. Lehet-e jó állampolgár, aki ezekből a törvényekből semmit sem tud? Tudhatja-e az a jogait, hogy élhessen azokkal, s teljesítheti-e a kötelességeit? Mert az állampolgárok fölött nem játszó *biró* ítél, hanem a magyar igazságszolgáltatás komoly *birói* mondják ki a szigorú törvényt azokra, akik kötelességet mulasztanak. Ezért jó ez az iskola, amely megtanít titeket a *polgári jogokra és kötelességekre*, s ma ezeknek tanulását kezdjük, ennek a könyvnek (felmutatom) a nyomán. Olvasd el a címét!

*

Hallott-e valamelyik közületek valami állampolgári kötelességről, mely olyan kötelessége egyiknek, mint a másiknak? Gy. Adót kell fizetni. Gy. Iskolába kell járni a gyermekeknek. T. Hát valami jogról hallottatok-e, aminek örül az, akinek az van? Gy. Képviselőt választanak. T. Jó helyen jár az eszetek! T. Épen minden ember fizet adót? Ki nem fizet? (Röviden.) Egyforma összegű adót fizetnek az állampolgárok? . . . s tovább, épen minden ember szavazhat a képviselőválasztáskor? Ezekről mind törvények rendelkeznek, s ezeket a törvényeket később fogjuk megtanulni. De szóljunk inkább most arról a kötelességről, amelyik most, a háborus időben feltűnhetett nektek. Most minden fiatal embert, aki testileg megüti a mértéket, katonának visznek. S ha katonai

szolgálatra minden ilyen állampolgár köteles, micsoda kötelezettségnek nevezhetjük ezt?!

Igen, ma a *katonai kötelezettségről* fogunk tanulni!

II. *Az új anyag egységeiben.* a) Fiuk, tudjátok ti, hogy nemzetünk most háborút folytat. Kikkel folytatja nemzetünk a háborút? Gy. A szerbekkel és a muszkákkal. T. Hát mi az oka a háborúnak, tudjátok-e? Gy. A szerbek megölték a trónörökösünket. T. Egyik ok ez, mert szerb állami hivatalnokok, szerb katonatisztek, sőt feljebbvalók is közreműködtek, hogy trónörökösünket Szerajevóban meggyilkolják. De ha szerb emberek gyilkolták is meg, azért a szerb állammal mért háboruzunk; csak az lakoljon, aki hibás. Értitek-e ezt? Magyar ember is követhet el bűnt külföldön, de azért a magyar állam nem felel. Gy. De itt nemcsak szerb ember követte el a gyilkolást, hanem annak előkészítésében részt vett hivatalnokaiban a szerb állam is. T. Helyes. És türhetjük-e mi ezt a sérelmet? Ilyen sérelem csak most fordúlhatott elő két állam közt? T. S ha egy ilyen sérelmet eltűrnénk pl. mi, mi következett volna abból? Gy. Még nagyobb sérelem. T. A sérelmet lehet tehát hagyni? Gy. Ezért indítottak háborút a szerbek ellen. T. De az oroszok nem sértettek bennünket. Gy. De megtámadtak. T. Hagyhathjuk-e magunkat? Gy. Védünk kell magunkat. T. Hány oka van tehát e háborúnak mindkét ellenségünk részéről. Gy. . . . T. Szerbia részéről. Gy. Egy sérelem. T. Oroszország részéről. Gy. Hogy megtámadott bennünket. T. S mi szükséges a sérelem megtorlására s önmagunk védelmére? Gy. Katonaság. T. Jó volna, ha katonaságot csak most állítanánk? Tudna az most sikerrel harcolni? Tehát katonaságot csak veszély idején kell tartani? Gy. Mindig, hogy legyen készen. T. S mivel a katonaság a hazát védi, ki legyen katona? Csak a polgárok egy részére tolhatják ezt a nehéz kötelességet, vagy hogy illik jobban. Gy. Úgy, hogy mindenki megfelelő korában legyen katona. Igy is van, ez az *általános katonai kötelezettség*. (Összefoglalása az egységnek.) Miért van szüksége hazánknak fegyveres erőre? Mondd el azt a két okot! S miért a katonai kötelezettség általános állampolgári kötelesség? Végül összefüggőleg elmondja egy fiu.

b) T. Miféle katonákról hallottál te már N.? Gy. Honvéd, baka, huszár, tüzér stb. T. Ez nem jó megkülönböztetés, fiam, mert pl. a honvéd is lehet baka is, huszár is, tüzér is. Jegyezzétek meg, Ausztriával, mivel uralkodónk közös, van *közös hadseregünk*, *közös tengerészetünk*, de van Magyarországnak külön

honvéd hadserege s végül van még a közös hadsereg támogatására a *népfelkelés*, s úgy a közös hadseregben, mint a honvédségben és népfelkelésben; van baka és gyalogos, huszár és tüzér.

Isméltése és megrögzítése, példákra hivatkozva — a feladatnak.

c) Kinek van olyan testvére, aki katona? T. Hány éves korában sorozták azt be? Gy. 21 éves korában. T. Jól van. Tehát minden állampolgárnak 21 éves korában jelentkeznie kell sorozásra. Ezt egy katonából és polgári hivatalnokból álló u. n. *sorozó bizottság* hajtja végre. Megvizsgálják minden 21 éves ifjút s ha megüti a mértéket, besorozzák katonának. Ha nem üti meg a mértéket, 22 éves korában újból megvizsgálják, s ha akkor sem, 23 éves korában újból. Hányszor áll rendesen sorozás alá minden állampolgár? Gy. Háromszor. T. Hát aki 21 éves korában nem jó katonának, jó lehet 22 vagy 23 éves korában? És miért? Ez így van békében, de most, ha szükség, mind elmegyünk, mert hazánkat nem hagyjuk. Hallhatjátok is, hogy most mindegyre sorozás van.

Az aki így nem válik be, az *népfelkelő*. Népfelkelő a magyar állampolgár már 19—21 éves, s ha a katonai rendes szolgálatot megtette, azután 42 éves koráig. De most, háboruban a népfelkelő is olyan katona, mint a többi.

Elisméltése az előbbieknél.

d) Tudtok-e esetet, hogy honfiúi kötelességeket nem érző vagy kényelmes állampolgárok valami furfanggal kibujnak a sorozás alól, vagy testüket csonkítják meg, hogy be ne váljanak. Szégyen és gyalázat, hogy ilyenek is vannak. Ilyenek lesztek-e ti? Gy. Gyilkos tiltakozás! T. Szilágyi Erzsébetről hallottatok-e? Ő, mikor fia, Mátyás, akkorára nőtt, az mondta: «Ne is legyek többé anyád; édes hazád most az anyád; én pedig csak egy mostoha!» Így küldte drága gyermekét harcolni a hazáért.

E háboruban is előfordult az, hogy báró Inkeynének egy fia Londonban volt, mikor a háboru kitört. Az özvegy urnő ezt telegrafálta fiának Londonba: «Tizenöt ösöd a harctéren esett el, a haza veszélyben van, s most téged szólít. Jőjj és tedd kötelességedet!» A magyar ilyen volt régen is, ilyen most is. Ti se legyetek visszahuzódó pipogyák soha! A haza az első s azért életünket is szívesen áldozzuk fel.

Tanulság megállapítás: A magyar nem huzódik a katonai kötelezettségtől, mert hazáját úgy szereti, hogy azért életét is örömmel adja oda.

III. No fiuk, szedjük össze, amit ez órán tanultunk! Micsoda állampolgári kötelességről tanultunk? Miben áll e kötelezettség? S csak kiválasztottakra kötelező ez? Miért kell az államnak fegyveres erőt tartani? Hányféle hadseregünk van? Mi az a sorozás? Hogy szoktak némely pipogyák a katonaságtól menekülni? Illik ez a magyarhoz?

Végül fiuk nem veszitek-e észre, hogy én a háboruért lelkesedem; nemcsak lelkesedem, de bizom abban, hogy ellenségeinket leverjük, s a magyar név még dicsőbb lesz. Május 18-án én pedig a békét szoktam dicsérni? Hát más vagyok én ma, és más május 18-án? Nem, fiam! én a béke hasznát dicsérem nektek mindig, mert az a legjobb, mi magyarok mai időben nem is azért háboruzunk, mert abban kedvünk telnék, sőt elvesztett társainkat mélyen sajnáljuk, de ha még sok a műveletlen ember a világon, s azok bennünket meg akarnak semmisíteni, nincs más eszköz, mint a fegyveres védelem. Nem a háborút dicsérem én most sem, de öröm látnom, hogy ez a nemzet most is képes megvédeni magát, s méltó a mi dicső elődeinkhez. Ez öröm, de legjobb volna egy diadalmas béke, hogy akkor mindnyájan békés munkával törnénk a magyar állam dicsőségére!

Budapest.

Dr. Baló József.

Földrajz.

A Török birodalom.

(V. és VI. osztály.)

1. T. Beirja az órát a naplóba: hányadika van ma fiuk? Más években ilyenkor a fiatal tanítókkal vasutra ülök és messze vidékekre utazunk. Ez idén nem. Vajjon miért? Háboru van, katonákkal vannak telve a vonatok. A háboruból folyó más okokból is itthon kell maradnunk. (Melyek azok?) Más körülmények közt kellemes dolog-e az utazás? Miért? . . . De van egy közmondás: Mindenütt jó, legjobb otthon. Az utazással úgy vagyunk, mint a rőzsegyűjtésel. Kedvvel vágunk neki az erdőnek, azután a keresés, a hajlodozás, a cipelés fárasztó ám. Igaz, hogy jó utána az étvágyunk. Az utazással is így vagyunk: szép tájakat

látunk, de sokat fáradunk is. De amint a rőzse szükséges, hasznos, mert meleget ad s lángja mellett sok szépet lehet beszélni, így az utazásról is sok hasznos, szükséges dolgot, ismeretet hozhatunk magunkkal, melyek sok szépre is emlékeztetnek s amint a rőzseláng melegít, épúgy egy napsugaras tájra hacsak visszagondolunk, még télben is érezzük lelkünkben az éltető meleget, mely útunkon szemünk sugarán gyült. Most az iskolában vagyunk, más rőzséje mellett beszélgetünk, azaz ha nem is utazhatunk, a mások úti tapasztalatait tesszük magunkévá. De azért egy-egy rőzsét ti is segíttek kézbe adni, csakis így, ha mindnyájan foglalkoztok, törekesztek, tudom, hogy figyeltek és nemcsak néztek, mint szokott a lángba az, aki semmire sem gondol.

2. Rőzsét a száraz ág ad, mely lehull a fáról. Egy régente hatalmas, terebélyes, de most már sok ágat, lombot elhullatott birodalomról fogunk ma tanulni: *Törökországról*. Nézzétek a fali térképet: megmutatom, milyen hatalmas volt egykor a Török birodalom. Nevezd meg az országokat és tartományokat, melyeket mutatok. Magyarországnak nagy része, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Albánia, Macedónia, Görögország, Bulgária-Rumélia, Románia, Bessarabia, egész Dél-Oroszország, a Kaukászus országai, Kis-Ázsia, Örményország, Mezopotámia, Syria, Palesztina, Arábia, Egyptom, Észak-Afrika, Tunisz. (Melyek az országok, melyek a tartományok?) Mikor volt ily hatalmas utoljára? Régen. Mikor utolszor ostromolta Bécsét, 1683-ban. Tehát még több országot akart elfoglalni! Most mennyi maradt a török birtokában? A többi ország kié lett? Török folyó-e most a Duna? Az Euphrát? A Nilus? Csak török tenger-e a Fekete-tenger? A Földközi tenger partvidékének keleti fele a töröknek alattvalója-e még? Mit nevezünk alattvalónak? Ahonnan a fejedelem katonát és adót kap.

Melyek azok az országok, melyek mind el-elragadtak egy részt Törökországból: erről bővebben a történeti órán lesz szó. De azt megjegyezhetjük most is, hogy két ország ezek közül mint ország, állam már megszűnt: Lengyelország és Velence. És Törökország ma is fennáll. Mindig fenn fog maradni, vagyis azt gondolhatjuk-e, hogy egy régente oly hatalmas állam nem szűnhet meg soha, nem mehet tönkre soha? A leggazdagabb ember is tönkremehet. De egy ország? Mielőtt még a török szerezte meg azt a sok tartományt, hódította meg azt a sok országot háborukban, melyik nagy birodalom mondhatta mindazokat a magáénak? Köztük a mi édes hazánk nagy részét is? A római birodalom.

Lám, az teljesen elenyészett. Katonái vitézségének köszönhette nagy kiterjedését a római birodalom is, a török birodalom is.

S egyforma okokból veszítette el sorban országait mindkét nagyhatalom!

3. Hogyan? A katonaság hódította meg számukra az országokat. A katonaság fenntartása pénzbe kerül. Az adóból tartják fenn. Minden nagy birodalom lakosságának legnagyobb része földművelő és állattenyésztő parasztember. Miből táplálkozik a parasztság? Gabonából, husból, tejből, gyümölcsből. Szüksége van-e tehát sok pénzre? Nem, hiszen ezeket a szükségleteit nem kell vásárolnia. Sőt most el is ad belőlük, pénzel belőlük, s kifizeti az adóját. A rómaiak idejében, vagyis kétezer évvel ezelőtt, vagy a török birodalom virágzása idején is így volt? Nem adhatta el a terményeit, mert nem voltak vasutak. Fizethetett-e pénzbeli adót? Nem, hanem terményekben, állatokban, talán egy tizedet. Igazságos adófizetés ez? Igen, mert jó terméskor nagyobb volt a tized, rossz terméskor kevesebb. De mit csináljon az állam a sok gabonával és marhával? Az állam nem fizethet gabonával, tinóval, szilvával! Ez hosszadalmas eljárás volna. Eladja? Ez is hosszadalmas: az állam nem ér rá alkudozni, neki gyorsan kell a fegyver, a fizetés a katonák, a hivatalnokok számára. Bérbeadja az adót, a bérlő eladja a tizedet s pénzt ad az államnak. Károsodni fog az állam? Bizonyára nem, mert módjában áll ellenőrizni, mennyit fizethet az ország vagy mennyi pénzre van neki magának szüksége. Hát a bérlő fog-e károsodni? Dehogy is. Hát a parasztság? Az sem, ha a birodalomban van igazság. De lám, nálunk is csak Mátyás királyunk idején volt igazság és halála után sokáig megint nem volt. Egy roppant birodalom, mint a római vagy török, ahány ház, annyi szokás, azaz vidékenkint különböző szóbeli és írásbeli törvények voltak, s így egy lelkiismeretlen, zsaroló bérlőnek könnyű volt. Egy roppant birodalomban, mint a római vagy török, ahány ház, annyi szokás, azaz vidékenkint különböző szóbeli és írásbeli törvények voltak, s így egy lelkiismeretlen, zsaroló bérlőnek könnyű volt kibujni. Aztán meg a föld népével sokáig nem törődtek sehol, (Mátyásról szóló mondák) panaszait nem igen hallgatták meg. Mi volt ennek a következménye? A római helytartók vagyis adóbérlők zsarolása fellázította a népeket, s ez is siettette a római világalom megdőlését.

Nézzük, hogy a Török birodalomban hogy történt és hogyan történik az adószedés. (Nálunk hogyan?) Mihelyt az aratás meg-

kezdődik, jön az adószedő. Megtaksálja, megbecsüli a lábon álló gabonát. Ha borraivalót, baksist ad neki a gazda, kevesebb adót vet ki rá. Ha a paraszt becsületes és nem vesztegeti meg a hivatalnokot, hanem fellebbez, mert sokallja az adót, még rosszabb neki, mert addig, míg ügye elintézését nyer, a szántóföldön marad és elrothad a gabonája. S ha eladja a birtokot, mert nem akarja ezt a herce-hurcát és inkább a városba költözik és ipart vagy más megélhetést választ? Újra engedélyt kell kérnie, újra a borraivalót kell segítségül hívnia. Így már érthető, hogy ilyen rossz *közigazgatás* mellett egyesek meggazdagodnak, de az állam elszegényedik és nem tudja felszerelni a hadseregét, nem bírja rendesen fizetni a hivatalnokait s ezek a megvesztegetést elfogadják. De hát más jövedelme nincs az államnak? Van igenis. A paraszt, a birtokos nem eszi meg az egész termését, eladja s ilyenkor 8%-os belföldi vámot fizet s ha külföldre megy az áru, akkor még 1%-os külvámot is levon az állam. Ezért aztán nem igen erőlteti meg magát a paraszt és csak annyit termel, amennyi neki és családjának elegendő. Hát ez nem szép tőle: 9% miatt magát és az államot megkárosítani! Ügye így gondolkodtok. De ha hozzászámítjuk, hogy az országutak rosszak, mert a karbantartásukra keservesen összegyűjtött pénz elkallódik, elvesz s ezért nagyon nehéz a gabona elfuvarozása, akkor kissé mentegezni is tudjuk a török parasztot s megértjük, hogy a termékeny vidékeknek is csak kis része van bevetve. De nagy baj az is, hogy a török rossz gazda. Nem csépeleli a gabonát, hanem lóval nyomtatja, megint kárbavész 10%-a. Ahol a lakosság többsége nem gazdálkodik jól és szegény, ott az állam sem lehet gazdag. Hát az erdők? Balkán azt jelenti, hogy erdős hegység. (Térkép!) De már alig van erdeje. Ez nemcsak török bűn.

Holland is annyi mint *Holzland* s már nincs fája, erdeje. Oroszországban is irtották az erdőt. A Karsztban is mikor a velenceieké volt: hajóépítésre. Már pedig az erdő hűti le az esőfelhőket, hogy lecsapódhassanak és megtermékenyíthessék a földet (megmagyarázom: hogyan) és viszont záporosóben megköti a záport, hogy el ne árássa őket.

Hát az ipar? Csak kézmű, háziipar van (selyemárúk, szőnyegek), de nincs gyáripar. Bányászat? Nincsen, pedig ásvány van a hegységben. Miből fedezi tehát az állam a szükségleteit, a háboruit? Adósságot csinál. Ezért az adót is a külföldi hitelezők hajtják be: a só, selyem, szeszes italok, halak, dohány után.

Azonkívül sok cikket a külföld szállít, ezt is meg kell fizetni, főleg vasárut vásárol Törökország. Honnan? A vízi út olcsóbb, mert nem kell sin, tunell, s a vízben a test könnyebb, tehát kevesebb gőzerő vonatja.

Törökországot pedig nemrég a Balkán-háboru előtt több tenger övezte, hiszen a Balkán: félsziget. (Mely tengerek?) Nevezetes kikötője volt *Saloniki*. (Most kié? Miért fontos kikötő ez; mely vasuti és tengeri utak vezetnek oda és onnan? Térkép!) No, de a még forgalmasabb kikötőváros az övé maradt: több tengeri és szárazföldi út (melyek azok?) összecsomózásánál, tengerszorosok és földszorosok találkozásánál: *Konstantinápoly*. A név egy kelet-római császárról maradt meg; 1453-ban foglalta el tőle a török ezt a most milliós lakosu várost. Kikötőjében elférnének a világ összes hadi flottái. (Szemléltető képek Konstantinápolyról: 1. középkori, patriarchális jellegét feltüntetők; 2. ethnografiai tarkaságát; 3. tájképi szépségét. Topographiai rajz a falı táblán és a vázlatfüzetben.) Másutt is gazdag a tengerpart öblökben és kikötőkben. (Térkép!) De a szárazföldi utak? Hegyvidékekről van szó. Nos, a hágók is kényelmesen járhatók. A Balkánhegység legmagasabb hágója a Sipka-szoros 1300 méter. Itt egy félszázad előtt megfagytak a török ellen vonuló orosz cár katonái. Egy híres orosz festő nagy képen lefestette a halotti csendet a Sipka-szoros havasi táborában. Verescsagin, a tengerbe veszett ez a halhatatlan művész az orosz-japán tengeri ütközetben, most tiz éve. Képeit egyszer Budapesten is kiállította.

Lám a töröknek még Európában is fontos birtoka van, nincs elzárva a tengertől, a világtól, míg ellenben az oroszoknak nincs oly szerencsés érintkezése a világ többi részével, (Fehér tenger, Kaspi tó) ezért szeretné a még meglevő török birtokot is meghódítani.

Fog ez neki sikerülni a mostani világháboruban? Majd beszélünk erről is. Előbb azt kell megértenünk, miért sikerült eddig megcsónkítani Törökországot. Rossz a török közigazgatás. Ez az egyik ok, de ez nem magyarázza meg maga az eseményeket.

4. Oroszországban is az aratáskor fizeti a parasztság az adóját, ott is kénytelen élelmiszere nagyrészt odaadni, eladni, ott is hűtlenül kezelik a közvagyonot a hivatalnokok és az orosz birodalom nem hogy kisebb nem lett, hanem még mindinkább terjeszkedik, noha elégedetlen és forrong a lakossága.

Nézzétek a térképet! Oroszország összefüggő végtelen síkság, bár tizszer akkora az európai birtoka mint Németország.

Olyan mint *egy* nagy terem, ellenben a Balkán-félsziget külön kis szobák, melyeket ajtók (hegyek) különítenek el. Ezért is könnyebben szakadt részekre, önálló országokra. Görögországot elválasztja a tenger, mely mindenütt mélyen benyomul. Románia: jórészt alföld. Bulgáriát magas hegy és a Duna övezi természetes határokul. Szerbiának magas hegyfalai vannak, melyek síkságba lejtenek, épígy van Montenegróban, a fekete hegyek országában. Hasonlatunkat a termet illetőleg ki kell javítanunk: ezek az országok külön házak, melyeket kőfalak különítenek el, sőt Montenegró olyan, mint egy vár. S nem is egy kőfaluk van ez országoknak, még ha egy volna: összetartoznának. Az egyik hegység az Alpok és a Karszt folytatása, mely a félsziget nyugati felét különíti el északról délre vonulásában. A másik a Kárpátok folytatása s keletre áthajolván, nyugatról keletre vonul. Az észak-déli irányu hegység a Dinári-Alpok, a nyugat-keleti irányu a Balkán. (Térkép!) A nyugati hegység, mint látjátok, párhuzamos láncokat alkot, nehezen hozzáférhető, s ezért itt szünt meg legelőször a török uralom. Inkább a keleten vette fel a mérközését a török, de itt is sok a völgykatlan, s ezek a szétdarabolást szintén elősegítették. Oroszország még egy nagy előnyben van. Lakosai többnyire mind szlávok, még a Balkán-félsziget lakói: a szerbek, bulgárok, montenegróiak is fajrokonai, szláv nyelveken beszélnek, *nem* törökül. Most is hogy felszabadultak, sokan ezért az orosz törekvéseket támogatják. De Románia és Görögország nem szlávok s Oroszország mégis számít rájuk. Ezeket meg a vallás fűzi Oroszországhoz, a görögkeleti egyház, épúgy mint a balkáni szláv népeket is a nyelven kívül a közös vallás. Az orosz cár főpapja a görögkeleti nemzeteknek, mint a török szultán a mohamedánok!

Ime, a földrajzi határok, a nyelv, a vallás mind segítették a török uralom megcsönkítését. És a két utóbbi okból táplál Oroszország reményt a török megsemmisítésére.

5. De földrajzi okból is erre vágyik. Szüksége van a Fekete-tenger kijáratára. Az orosz-japán háboruban az orosz Fekete-tengeri flottának ott kellett vesztegelnie a Fekete-tengerben. A török megtiltotta az átkelést. Hogy akadályozhatta? Konstantinápoly az övé és a Dardanellák tengerszorosa. Tehát a Bosporust és a Dardanellákat kell az oroszoknak elfoglalnia, hogy a Földközi tengerre kivezhessen. A mostani háboruban hogy foglalhatja el ezeket a pontokat? Szárazföldi sereggel a Duna mentén és a Balkánon át, tehát Románián és Bulgárián keresztül. Ez a két ország

aligha engedi meg a keresztül vonulást, mert ha az orosz cár Konstantinápolyba jut, vége állami függetlenségüknek. De hát megakadályozhatnák-e az átvonulást? Igen. A *Sereth* alsó folyásában meg van erősítve Bukarest is, a Dunát három *vár* védi (melyek azok?) a Balkán összes hágói a *Marica* völgyébe torkollanak, s ezt Szófia és Drinápoly fedi, s ott áll a török, román, bolgár milliós hadsereg!

Az oroszok tehát más utat választanak. A Kaukázusból és délről vonulnak Konstantinápoly felé a mostani világháboruban. De a törökök szembeszállnak. Reméljük, hogy sikeresen. Van még egy harmadik lehetőség. Az orosz flotta kiköthetne a Bosporuson, de husz hajó is csak 10,000 katonát szállíthat partra, ha ugyan el nem sülyesztí a török, és 10,000 ember nem hódíthat meg egy országot. Mire újabb csapatszállítás érkezhetik, a 10,000 embert a török megsemmisíti. Nagyobb veszély az orosz flotta, mely Konstantinápoly erődítményeit ágyuzhatja. De most a töröknek is van flottája (a Goeben és a Breslau, a Hamidie). Kíeheztetni sem lehet Konstantinápolyt, mert a Dardanellákon át kaphat eleget.

6. De honnan van a töröknek katonasága? Hiszen Európában csak Konstantinápoly és kerülete az övé, meg a régibb fővárosa, Drinápoly. Ázsiában hatszor akkora birtoka van, mint Magyarország, de az is igen kevésbé lakott, mert ott sem birnak rendet tartani. Aztán sok a pusztaság. Így Kis-Ázsiában is, mely az övék, s mely még a legnépesebb. Pusztaság ott keletkezik, hol kevés az eső, azért kevés, mert a tengerek felől érkező felhőket feltartóztatják a hegyek köröskörül. Aztán a népes helyeken, a tengerparton, így *Szmirnában* a görögök vannak többségben. *Ciprus* szigete meg már az angoloké. Kis-Ázsiának mégis sokat köszönhet Törökország. Sok mazsolaszőlőt, szultánfügét, pamutot, olajat, dohányt, ópiumot, búzát, árpát és szőnyeget (Szmirna, Brussza). Bizonyára olcsó a gyapju, mert sok a juh a pusztaság legelőin, sok a kecske Angora vidékén s e kecskéknak selymes a szőre. Arra tajtékkőbányák is vannak. Az erdők cserző anyagot adnak, ezekben az erdőkben termett először a vadgesztenye és platánfa, a mezőségeken az édesgyökér, a tengerfenekén szedik a szivacsot. De a lakosság többsége görög és örmény, keresztény népek, kereskedők, s az uralkodó mohamedánokkal ép ezért nem férnek össze. Véres zendülések vannak az örménylakta földeken. Mondják, hogy az angolok és oroszok lázítják az örményeket,

kik ravaszok és a sokáig béketűrő törököket is kihozzák a sodrukból.

Szíría is a törököké. (Libanon) (Szubtropikus termények a parton; Beirut.) (Vasut: Beirut—Libanon—Damaskusz—Mekka—Medina.) Itt már sok az arabul beszélő mohamedán.

Palesztína. (Jeruzsálem, Jordán; itt is elkülönítve lakik a három felekezet. Kikötője: Jaffa, Holt-tenger.)

Arábia. (Datolyatermő oázisok, teve, lovak, beduinok. Mekka—Medina.)

7. A zarándoklások idején Mekkában bosnyák zarándokok Ázsiának szélső keleti és Afrikának szélső nyugati vidékéről érkező maláj, hindu és néger mohamedánusokkal találkoznak. Arábiában már összeütközik a török az angol érdekekkel. A Vörös-tenger kikötője *Aden* az angoloké. *Oman*, *Mezopotámia* a töröké. A szivacsot a töröktől kapjuk, az arab gummit az angoloktól.

De amint Mezopotámia fővárosának, *Bagdad*-nak szultánja nagyon népszerű volt, (Harun Al-Raschid; mesék) úgy a zarándokok közt hatalmas a vallás, a szentség érzelmeivel a török szultán.

Az ő szavára, parancsára most fegyverkeznek a világ sok, sok milliónyi mohamedánjai: a két terjeszkedő világhatalom: Oroszország és Anglia ellen. Ki adta ezt a tanácsot a szultánnak, hogy mintegy a véres kardot körülhordozza a mohamedánság világában? A német császár, akit a mohamedánok is szeretnek, mert Damaskuszban egyszer még 1898-ban beszédet mondott, melyben a minden mohamedánusok barátjának vallotta magát. Az is. Katonatisztekét küld a szultánnak, vasutat épít (Bagdadi vasut). A német kereskedők érintkeznek a szultán országaival s a német császár ezért szívesen támogatja ezeket. Megélhetést talál az ő alattvalói a török birodalomban. Hetven milliónyi németnek szüksége van ezekre a piacokra. Nekünk is; ezért csatoltuk Bosznia-Hercegovinát is a török beleegyezésével és kártalanításával országunkhoz; hogy délebbre a tengeren túl is terjeszthessük iparunkat, kereskedelmünket.

Az angol többet akar, (Egyiptom) az orosz is. Ezért harcol a török a mi pártunkon a közös ellenség ellen.

Budapest.

Dr. Harnos Sándor.

Tornázás tanítás közben.

A hideg és nedves téli napokon szó sem lehet a szabadban való tornázásról, s ha felszerelt tornaterem nincs, az iskolateremben tornáztatunk. De tornázás ne csupán a kijelölt időben legyen, hanem óráról-órára, sőt félóráról-félórára. Ez pedig következőképen történhetik:

A tanulók a padból úgy lépjenek ki, hogy egymást ne akadályozzák a mozdulatokban. Mielőtt a kevés változtatással napról-napra végzendő ugyanazon gyakorlatokba fognánk, a legelső dolgunk az legyen, hogy a terembe tiszta levegőt bocssáunk. Romlott, szénsavval telített levegőben erőteljes mozgást végeztetni s ezáltal arra kényszeríteni a gyermeket, hogy minél több elhasznált levegőt szívjon be tüdejébe, egyenesen káros volna.

Lehetőleg minden félórai tanulás, illetve nyugodt ülés után adjunk alkalmat a tanulónak *izmainak kinyújtására, csontjai kifeszítésére*, amit a padban ülő tanuló úgy érhet el, hogy lábujjra állva testét erősen kiegyenesíti s mindkét karját magasan felnyújtja. Ezt a mozgást lassu ütemben mintegy 8-szor, 10-szer végeztessük, összekötve *légzési* gyakorlatokkal. A karok felemelésekor történjék a lassu, erős belégzés, s azok lebocsátásakor a szintén nem gyors kilégzés.

A második gyakorlat felváltva jobbra és balra végzendő törzshajlításból álljon. A gyakorlat előtt a gyermekek ezen vezérszóra: *tarkóra!* kezeiket a tarkón összekulcsolják, a mellkast kifeszítik s mindkét könyöküket a vállakkal egy vonalban tartják. A fej előre lógatását, a lábaknak helyről való elmozdulását, vagy meghajlítását nem szabad megengednünk, mert a gyakorlat nem volna oly eredményes.

A harmadik gyakorlat, a karoknak s lábaknak előbb leirt helyzetben tartásával, váltogatott törzshajlítás előre és hátra. Ez utóbbinál ne engedjük meg a gerincoszlop hasüregi részének meghajlítását, hanem a mellfesztést követeljük meg.

Az elsorolt három gyakorlat a mell- és hasüregi szervekre, továbbá a sok ülés miatt erősen szenvedő gerincoszlopra nagyon jótékony, s elvégzésükre mindössze 2—3 perc szükséges.

Nagy szeretettel végzik a gyermekek ezeken kívül az utánzómozdulatokat is. A gyermek a beleélés pillanatában úgy végzi az asztalos, lakatos stb. munkájával járó mozgulatot, mintha a valóságban azt végezné. Az állatok mozgásának utánzásával szintén gazdag anyag áll rendelkezésünkre, hogy a néhány percig tartó mozgásokat minnél kellemesebben változtathassuk.

Ezt a néhány percet, amelyet az előmenetel meg sem érezhet, ne sajnálja egy tanító se tanítványai egészségére, helyes testi fejlődésének előmozdítására fordítani.

Ez a kis testi felfrissülés a gyermek lelkére olyan hatással van, amit a tanító további munkájában jólesőleg vehet észre és használhat ki.

Sopron.

Bognár Károly.